

KÖNYVSZEMLE / BOOK REVIEWS

Jövönk a globalizáció függvényében (Gondolatok Al Gore új könyvéből és könyvéről)¹

Our future as a function of globalization (Thoughts on and from Al Gore's new book)

ERDŐSI FERENC

ERDŐSI Ferenc: kutató professzor emeritus, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Pécs; erdosi@rkk.hu

Ferenc ERDŐSI: research professor emeritus, Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Pécs; erdosi@rkk.hu

Nem tartozom a globalizációkutatók több ezer fős táborához, outsiderként sem akartam kakukkfíókként szárnyat bontani e rendkívül komplex téma kutatóinak berkeiben. Al Gore legújabb könyvének megismerése óta azonban készte-tést éreztem arra, hogy a figyelemfelhíváson kívül megosszam a *Tér és Társadalom* tisztelt olvasóival e biblikus kapacitású művel kapcsolatos néhány gondolatomat.

Úgy gondolom, hogy a globalizációra szakosodott (különbéféle tudományos) kutatóműhelyek eredményein kívül érdemes megismerkedni a nagy formátumú politikusok által jegyzett publikációkkal is. Ugyan több államférfi érdeklődését is felkeltette az izgalmas téma, de ők általában csak néhány vonatkozásának kihüvelyezésére szorítkoztak. (Ahogy például az NSZK egykori kancellárja, Helmut Schmidt *A globalizáció* című, 1999-ben megjelent könyvében főként a bankfelügyelettel, a munkaerő-gazdálkodással és a jogi szabályozás kérdéseivel foglalkozott.)

Az előbbiekkal szemben a Nobel-díjas amerikai politikus és üzletember, Al Gore érdeklődése nem korlátozódik a közgazdasági vonatkozásokra, hanem kiterjed a globalizáció valamennyi problémájára. Mindemellett igazán a klímaváltozás, az ökörendszerben végbemenő veszélyes jelenségek elleni küzdelem elkötelezett, világszerte ismert szószólójaként vált ismertté a szerző. Legújabb könyve sem teoretikus munka, hanem a világszerte (de elsősorban az Egyesült

Államokban) tapasztalt változatos tényanyagra alapozott színvonalas tudományos népszerűsítő műfajt képviseli: az olvasókat meg kívánja győzni, elő kívánja segíteni a felvetett problémákkal való azonosulásukat.

A könyv tartalma szaktudományi szempontból hihetetlenül széles spektrumú, a legújabb egzakt élet- és környezettudományi eredményektől a közgazdasági, szociológiai, demográfiai és politológiai vonatkozásúakig terjedően.

Úgy gondolom, hogy kevesen hallottak a könyvből olvasható számos meghökkentő (esetenként félelmetes), jövőnk szempontjából nem lényegtelen tényről. Mint például a Banglades és India közötti 3000 km hosszú, a szomszédos országok közötti illegális migrációt nehezítő erős kerítésről, a nanotechnológia alkalmazásának kockázatairól, az entrópia ellentétéként jelentkező folyamatokról, a második világháborús ideggázok és robbanóanyagok mezőgazdaságban történt felhasználásáról, a palagáz kitermelések alkalmazott hidraulikus rezgések káros hatásairól, vagy éppen a technikai csodák közül a brókereket helyettesítő tőzsdei szuperszámítógépeket összekötő, az Arktisz tengerébe sülyesztett interkontinentális kábelekről, a háromdimenziós nyomtatásnak a tömegtermelésben való alkalmazásával felgyorsuló dematerializációs folyamatról, a globális adatmennyiség 90%-ának a Landsat műholdakon való tárolásának lehetőségéről, továbbá a globális pénzvilág nehezen követhető új jelenségeiről (egészen odáig, hogy a származtatott pénzügyi eszközöknek már 82%-a egzotikus termék és csupán 1%-uknak az alapja valós áru).

Az orbitális mennyiségű tényanyag strukturálásának nehéz feladatát nem mindig sikerült teljesíteni, gyakoriak a különböző fejezetekbeni közlések közötti átfedések. Ezek jobbára abból adódnak, hogy az egyes témakörök nem zárt egységek, hanem egymással interdependensek. Feszesebb szerkesztéssel (visszahivatkozásokkal) csökkenthető lett volna az olvasók többsége számára riasztóan nagy terjedelem. Zavarhatja a figyelmes kutakodót, hogy jó néhány esetben az egyazon dolgokra vonatkozó (különböző forrásokból származó) adatok lényegesen különböznek egymástól. Vitatható, hogy a tartalom gerincét képező hat témakör mindegyike egyértelműen valóban „mozgatórugó”-e vagy csupán a globalizáció következménye, fő jellemzőinek egyike.

Miután írásom fő feladata e kapitális mű olvasása során felmerülő (kritikus és továbbgondolásra vonatkozó) gondolataim közlése, a tartalomból csupán a *hat mozgatórugó* és a belőle levont következtetések tételes ismertetésére szorítkozom.

- A szimbolikus *Föld Rt.* arra utal, hogy egységesülő világunk egyetlen hatalmas gazdaságként a teljes integráció felé haladva egyre inkább egy hatalmas gazdasági társasághoz hasonlítható, mely azonban (főként az externáliák miatt) a válság jeleit mutatja.
- Az egész világot behálózó infokommunikációs technológiák használata által elősegítetten kialakult a *globális elme*: az általunk létrehozott eszközök a korábbiakhoz képest jóval erősebben formálnak bennünket, ahogyan a természeti erőforrásokkal és a pénzzel szemben korunk kiemelkedő jelentőségű árujává az élet minden területét „felforgató” információ vált.

- A *hatalmi átrendeződés* több szinten (illetve vonatkozásban) megy végbe: gazdasági súlypontja földrajzilag keletre helyeződik át, miközben végbemege a hatalomnak a kormányoktól a multinacionális társaságokhoz való áttevődése.
- A *túlnövekedés* a globalizáció fő problémájának tartja Al Gore, mivel a különböző szintű gazdaságpolitikák mindent felülíró követelménye még mindig a gazdasági növekedés, amely a hipersebességű városodással, a kezelhetetlen megvárosok létrejöttével, a még a népesség növekedésénél is gyorsabb fogyasztással, erőforrás-feléléssel stb. súlyosan fenyegeti a bolygó ökológiai rendszereinek integritását.
- Az élettudományok fejlődése nyomán a homo sapiens jövőjét meghatározhatja és egyben kockázatosá teheti az *újraértelmezett élet és halál* az élőlények genetikai módosításával, az ember (etikailag vitatható) klónozásával – a „teremtés” eufóriájának késztetésétől hajtva.
- A klímaváltozás nyomán *kieleződött helyzet* különféle aspektusainak taglalásából a legizgalmasabb a globális felmelegedés tabumává tétele; a megújuló energiák használatában ellenérdekelt energiaipari óriások általi durva manipuláció a médiumok világában (elsősorban az Egyesült Államokban).

Az előbbiekből kitűnik, hogy Al Gore (számos más szerzővel ellentétben) a *globális változásokat* (a konszenzuson alapuló emberi alapértékek és az emberiség jövője szempontjából egyaránt) *alapvetően rossz irányúnak*, többségét egyenesen károsnak ítéli meg. Fontossági sorrendet ugyan nem állapított meg a hat „mozgatórugóra”, azonban a legnagyobb hangsúlyt a klímaváltozással vagy az ökológiai gondokkal kapcsolatos ismeretek tematizálására helyezte. Ha elfogadjuk azt, hogy az általános felmelegedés antropogén hatások következménye, akkor a hatodik jelenség létrejötte az oksági rendszerben nem más, mint az előző öt mozgatórugó (és a könyvben nem szereplő egyéb tényezők) eltérő súlyú hatásainak összegződése és ilyen alapon a jövő szempontjából akár meghatározó jelenségnek is tekinthető. Azonban a tényező a világtársadalom (illetve a globális gazdaság) modellrendszerében a változó idő szerepét töltheti be. Ezért nem tartom kizártnak, hogy a bio- és géntechnológiai mozgatórugó az emberiség jövője szempontjából kegyetlenebb kihívás lehet, mivel azzal már néhány évtizeden belül szembesülhetünk.

Az egyes mozgatóerők (tényezőcsoportok) közelítő és fontos súlyozásához azonban még sokáig nélkülöznünk kell az autentikus információkat, pedig a világot a katasztrófától távol tartani képes beavatkozási stratégia kidolgozásához nélkülözhetetlenek a megfelelő ismeretek.

Világunk megmentésének feltételei

Al Gore úgy látja, hogy az emberiség jövőjét a *Föld Rt. és a globális elme közötti vital* kimenetele dönti el. Ha még időben képesek lesznek a felelősségtudatos

egyének, valamint a kreatív, önszerveződő csoportok arra, hogy a kritikus tömeget elérve a világot behálózó infokommunikációs és más technológiák segítségével (a kiberháborúval, a merkantilista nacionalizmussal és más retrográd erőkkal dacolva) végrehajtsák az elengedhetetlen reformokat az élet számos területén (a bolygó szintjén bevezetve a józan észen alapuló, a rövid távú érdekeket mellőzni képes kollektív döntéshozatalt), úgy elkerülhető a ma okkal vizionált katasztrófa. Való igaz, hogy a megoldás nem a technikán múlik (az lényegében rendelkezésre áll), hanem a „fejekén”, a hozzáálláson: az egységes akaratra és cselekvőképességre vagyunk híján, mert nem vagyunk képesek a szükséges váltást megtenni a gondolkodásunkban.

Az Egyesült Államok elhivatottsága a vezető szerepre (Kell-e egy globális mintaadó vezető hatalom?)

Neves amerikai politikusként a szerző az emberiség jövőjének biztosításában meghatározó szerepet szán az Egyesült Államoknak, amely irányt mutat a nemzetek közösségének az „amerikai álom” legbensőbb lényegét alkotó értékek közvetítésével. Erre azonban csak akkor van esély, ha helyreáll az USA politikai és gazdasági rendszerének egészséges működése, ha ismét sikerül megszilárdítani „az USA páratlan képességét a világ vezetésére”. Ahhoz, hogy az emberek eredményesen kezükbe vehessék sorsukat, „orvosolnunk kell kapitalista rendszerünk hibáit és visszáságait, (...) visszaszorítani a pénz korrumpáló-bomlasztó hatását, helyre kell állítani a piaci kapitalizmusba és a képviseleti demokráciába vetett bizalmat”. A demokráciához kapcsolódóan a kapitalizmust is meg kell reformálni; többek között a fenntarthatóság elveit a kapitalizmus szerves részévé kell tenni. Bár a szerző Amerika globális vezető és mintaadó küldetését hangsúlyozza, mindamellett nem zárja ki, hogy idővel a világ megmentésének szerepe Kínára hárul – ám eziránt érezhetően fenntartásai vannak.

Kérdés azonban, hogy a világtársadalom elfogadja-e mintaadónak és egyben vezetőnek valamelyik superhatalmat, illetve az általa képviselt gondolkodási, társadalm befolyásolási vagy éppen ökoetikai normákat.

Léteznek-e az egész emberiséggel elfogadtatható és betartható világmegmentő alapelvek?

Al Gore egyfajta idealisztikusan morális piedesztál védőjeként feltételezi, hogy léteznek az egész emberiségre érvényes, valamennyi nemzet és vallás által elfogadható olyan alapelvek és normák, melyek követői megbecsülik és tiszteletben tartják az „emberi értékeket”. Ezek közé tartozik (követelményként), hogy a ha-

talomgyakorlás szereplőit (valós) érdemeik, a társadalom, az emberi élet minőségét javítani képes cselekedeteik alapján válasszák meg. (Mint ahogyan azt több vallás – legkifejezettebben Kínában a konfucianus szellemiség – sugallja.)

Miközben a demokrata párti exalelnök bolygónk jövője szempontjából a társadalmi kihívások közül első helyre teszi a „legmélyebb emberi értékeken” alapuló vezetést és ebben az amerikai szupremáciának kardinális jelentőséget tulajdonít, nem rejti véka alá a megtapasztalt és végtelenül gyors változások nyomán az emberiség előtt álló feladatra vetülő szkepszist: „még abban sem hiszünk, hogy világosan végig tudjuk gondolni, merrefelé sodornak bennünket a változások, pláne, hogy új irányt szabjunk nekik, vagy megfékezzük lendületüket”. Az aggály nem alaptalan, már csak a minden javító törekvés fő indítékaként hangsúlyozott *közérdek* fogalmának *relativizálódása* miatt sem, amellyel oly gyakran visszaélnek az önös érdekektől vezérelt „négyévenkénti demokrácia” manipulálói.

Mennyire érvényes korunkban a „gondolkozz globálisan, cselekedj lokálisan” paradigmája?

Ugyan e jól hangzó szlogent szerzője (Sir Patrick Geddes) már az 1930-as években megfogalmazta, a szaknarratívában az 1960-as évektől terjedt el korunk egyik fő parancsolata. Felmerül azonban, hogy éppen az előrehaladott globalizáció nyomán kizárólag a helyi szintre szorítkozva kell, hogy beavatkozzunk a nemkívánatos folyamatokba?

Bármelyik globális problémáról legyen is szó, a kezelésükhöz szükséges *gyakorlati lépések* hatékonyságát nagyban növelheti a *klaszterkeretekben*, illetve *regionális vagy térségi léptékben* való tervezés és cselekvés. A „hely” ezért inkább csak fizikai értelemben értendő. A tevékenységi terület számtalan pontból tevődik össze: egy cselekvő személy eszköze egy adott időben egy „ponton” (faültető gödörben, kéményen, kazánon, bukógáton, tetőkertben, szanált épületen stb.) fejtheti ki hatását.

A környezetbe történő nagyszabású (javító szándékú és káros, tervezett és spontán) emberi beavatkozások többsége azonban egyre gyakrabban regionális léptékű (folyóvízrendszerek szabályozása, vízgyűjtő területek rehabilitációja, kiterjedt mocsarak lecsapolása, erdőirtás, övezetes erdőtelepítés – „zöld fal” – a Szahara déli peremén, vagy éppen ipari „rozsdarajonok” gazdasági szerkezetátalakítása, környezeti rekultivációja, a térség levegőminőségének javítása stb.).

A lokálisan végrehajtott javító beavatkozások regionálisan nemcsak összegződnek (emisszió–immisszió), hanem *szinergiát* is kelthetnek.

A jövőbeni cselekedeteink szempontjából azonban *egyre inkább meghatározóak lesznek a több kontinensre kiterjedő multi- és transznacionális cégek, továbbá a*

különböző világszervezetek, óriásbankok alkotta szemiglobális keretek (vagy éppen a globális szintér), ami erősen szűkíti az inkább csak „gyorssegély” szerepű helyi beavatkozások körét.

Jegyzet

- 1 Gore, A. (2013): *A jövő. A globális változások hat mozgatórugója.* HVG Könyvek, Budapest